

SKALL DEN EVIGA STADEN FÖRSTÖRAS?

Av docent J. SVENNUNG, Uppsala

SOM outplånliga skamfläckar i historien ha de korta notiserna om förstörandet av oersättliga kulturminnesmärken alltid etsat sig fast i människornas sinnen. Om Titus läsa vi: »Titus intog efter en långvarig belägring Jerusalem, uppbrände dess tempel och förvandlade staden till en grushög (år 70).» Caesars och Kleopatras förehavanden i Alexandria ha för oss ringa betydelse i jämförelse med det ödesdigra faktum, att vid de då uppkomna striderna med befolkningen den dåtida världens största bibliotek gick upp i lågor — att därom använda uttrycket »oersättligt» är ett för svagt ord: med det försvunno hela litteraturer för mänskligheten, man tänke blott på områden som den eoliska lyriken eller

Ovanstående bild återger ett samtida stick av Parthenons fästning fredagen den 26 september 1687 kl. 7 e. m. Bilden visar Akropolisfästet från norr.

den hellenska vetenskapens förstlingsverk, för att ej tala om de förlorade dramerna av en Aischylos eller en Sofokles... — Den svenske fältmarskalken Otto Wilhelm von Königsmareks namn är för alltid nesligen förknippat med ödeläggandet av Vishetsgudinnans strålande helgedom på Aténs akropolis, alltsedan den septemberdag år 1687, när under hans befäl några bomber kastades emot Parthenon. Icke försvaras Königsmareks minne av någon invändning att det var turkarnas skuld, eftersom de förlagt ett krutupp-lag i templet: det avgörande var ju den tändande gnista, som bragte krutdurken att spoliera Fidias' verk.

Ty så är det: en eftervärld mäter föga de motiv, som kunna ha föranlett förstörelsen, de må ha varit rättmätiga eller motsatsen. Dominerande över allt annat är själva förstörelsens faktum. Det låder som en outplånlig fläck för alltid vid den förstörandes namn. — Och vad bevekelsegrunder angår, så tillskriva sig tyvärr båda parter de mest ädla och trängande dylika; senare generationer, vilka ha tillgång till historiens urkunder och möjlighet till objektiva omdöme, torde kunna reducera nödvändigheten till ett minimum.

En plats i världen träder bland historiens och kulturvärldens brännpunkter fram före alla andra: Rom, urbs aeterna, »var bildad andes rätta fosterland», som Karl August Nicander definierar det. Ingen fläck på jorden är så till brädden fylld av dyrbara minnen från snart sagt alla perioder utav mänsklig tillvaro:

*Här bo minnena trångt: här rymmes en värld på ett plogland,
Tusen de rikaste är flytta tillhop i en häll.
Uppe på kullen där — där stod Caesarernas boning:
Roma, det härliga, låg under de mäktigas fot:*

så sjöng Bernhard Elis Malmström för hundra år sedan.

Vid Forum Romanum minna mäktiga kolonner från Saturnus' tempel, talarstolen av marmor, eller det omätliga Colosseum ännu om det romerska världsväldet:

*O Roma nobilis, orbis et domina
cunctarum urbium excellentissima...*

ärorika Rom, du världens och alla städers frejdade härskarinna, utropar en medeltida diktare, och i samma anda går ordstävets: Så länge Colosseum står, står Rom; när Colosseum faller, faller Rom; när Rom faller, faller världen.

Från senare tider, från renässans, barock, kyrkostat, hopas minnena, konstverk, palats, helgedomar, mer och mer. »Av världens alla städer», säger Schüek i sin monografi Rom, En vandring genom seklerna, »är det ingen, som har en så lång och så betydelsefull historia. Visserligen finnas många, som äro äldre, men dessa hava för längesedan försvunnit från jorden; i nuvarande politisk betydelse stå Paris och London, kanske ännu andra, framför det moderna Italiens huvudstad; men de äro unga: det äldsta av dem, Paris, ej äldre än den senare romerska kejsartiden.» Schüek framhåller, att »ingen stad i världen i sina byggnader äger och än i dag kan visa en så lång historia som *Roma aeterna*. Under mer än tretusen år har denna stad dock *l e v a t*, och under större delen av denna tid har den stått såsom den politiskt eller religiöst, ofta även konstnärligt ledande i Europa».

Men redan i sin barndom, långt innan de sju kullarnas stad blivit världens medelpunkt, hade den enkla bondestaden Rom fått erfara vad förstörelse och skövling vill säga, då det måste höra de mordbrännande gallernas *vae victis!* Åtta sekler skulle sedan få försvinna tills främmande folk åter satte dess tillvaro på spel. Nu var det germaner, som kommo anstormande från norr — de sibyllinska böckerna från kejsartiden hade förutspått, att Rom skulle gå under efter Antikrists ankomst, men efter Roms anade man världens undergång. Först kom Alarik med sina västgoter och intog staden upprepade gånger, utplundrade den i grund, men lämnade dock dess byggnader och monument på det hela taget oskadda. En mansålder senare hotade en annan fruktansvärd fara: vandalerna. Förgäves gick påven Leo I vandalkonungen till mötes för att beveka honom till skonsamhet mot den skräckslagna staden, förgäves, ty i fjorton dagar släpptes de rovgiriga horderna ostört lösa. Det kejsrerliga palatset — kejsaren själv hade förut blivit stenad, sliten i stycken och kastad i Tibern — utplundrades, liksom även den kapitolinske Juppers tempel med sitt tak av förgylld koppar, och det rövade, vari ingick delar av Titus' byte från Jerusalem, bortfördes på en flotta. Men »vandalismen» berörde dock i allmänhet ej hus och fasta minnesmärken.

Under nästa århundrade började Italiens olyckor på allvar, då den östromerske kejsaren föresatt sig att återerövra landet — ett vanvettigt beslut har man kallat det. Och till vilket pris och med vilka offer måste det ej utföras! Två tredjedelar av innebyggarna skola ha fallit, och värst hade Rom att lida. Östgoterna slogo sön-

der akvedukterna på campagnan, så att vattnet strömmade ut och ödelade fälten, medan huvudstadsbefolkningen fick törsta och svälta. Ja den gotiske konungen Totila fattade år 546 det hemska beslutet att helt utplåna Rom, som han ockuperat.

Det var då, som den kejsrerlige befälhavaren Belisarius sökte i godo förmå sin barbariske motståndare att avstå från detta nidingisdåd mot mänskligheten. Och hans brev, gripande genom sin humanitet, trots att det är skrivet i ett barbariets djupaste skede, förtjänar ännu att läsas i vår tid, föga mänskligare än goternas:

»Förmåga att skapa skönhet i en stad, där sådan förut icke fanns, torde endast vara tillfinnandes hos sådana människor, som äga insikt och förstå sig på att leva i ett civiliserat samhälle. Men å andra sidan: att förinta den skönhet, som finns, det tillhör de oförnuftiga, som icke blygas att till eftervärlden lämna ett dylikt bevis på sin egen natur.

Nu är emellertid Rom av alla erkänt för att vara den största och märkligaste av alla städer under solen. Ty det är icke ett verk av en enda mans duglighet, ej heller har den nått till ett sådant mått av storhet och skönhet genom någon kortvarig maktutveckling: nej, en mängd av regenter och många församlingar av framstående män, tidernas längd och ett övermått av utomordentlig rikedom har kunnat dit samla jämte allt annat från hela världen även konstskickliga arbetare. Så hava de undan för undan byggt upp denna stad, sådan du ser den, och lämnat den åt efterkommande som ett minnesmärke över allas deras skicklighet. Ett övervåld mot detta torde alltså anses vara ett brott mot människor i alla tider. Ty härigenom berövas ju förutvarande generationer, att deras duglighet ihågkommes, och senare släkten möjligheten att få skåda de förras verk. Under dessa omständigheter måste, märk väl, endera av tvenne möjligheter inträffa: antingen kommer du att i denna kamp besegras av kejsaren, eller också att bli den segrande, om det lyckas dig. Ifall du alltså segrar, förstör du, min bäste, om du ödelägger Rom, ej någon annans egendom utan din egen; genom att bevara staden kommer du ju att lyckliggöras med den skönaste klenod av alla. Men ifall det å andra sidan skulle vederfaras dig att du misslyckas, skulle du genom att bevara Rom skörda mycken tacksamhet hos segraren, men genom att förstöra staden omintetgör du all tanke på skonsamhet mot dig själv, och du kommer därtill ej att ha någon nytta av dådet. Hos alla människor kommer du att få ett rykte, som svarar mot ditt handlingssätt, alleftersom du väljer det ena eller det andra. Ty sådana som en härskares gärningar äro, sådant måste nödvändigtvis också hans rykte bli.»

Totila läste brevet om och om igen, berättar den samtida historieskrivaren Prokopios, vilken bevarat ordalydelsen till våra dagar. Och goternas konung, som redan rivit en tredjedel av stadsmuren och velat bränna ner de vackraste och märkligaste bygg-

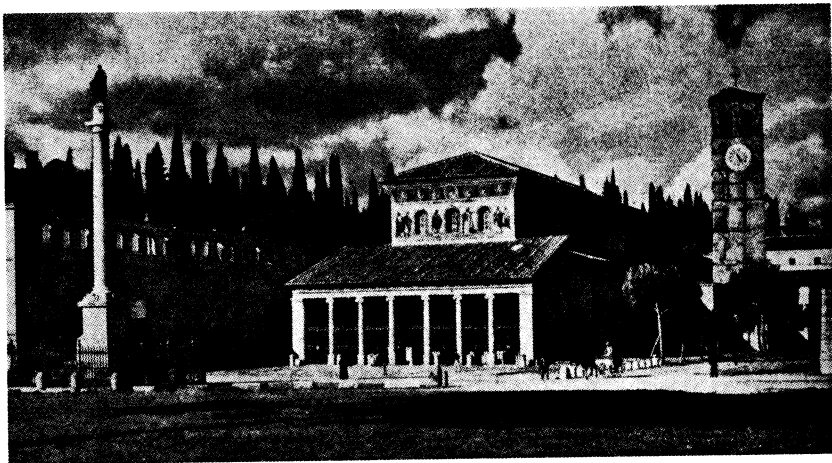
naderna för att, som han sade, »förvandla Rom till en betesmark», han anammade rådet och gjorde staden ej vidare någon skada.

*

Åter står Rom inför hotet av en katastrof. Nu är det emellertid ej bara en skara germaner, som vill tvinga sig inom stadens murar och taga byte. Tusenfaldiga äro i det totala krigets tidsålder masshärarnas framsteg inom förstörelseteknikens hemska konst, då en enda bomb kan demolera kvarter och hela städer »utraderas» under några nattliga timmar. Och den här gången behärskas det arma Rom ej ens av de egna innevånarna. Ej blott *extra muros*, utan även *intra muros* stå främlingar: på båda sidor av samma hårda släkte som för sekler sedan satte staden i fara: germaner. Romarfolkets egen röst kan endast med svårighet göra sig hörd i de krigförandes högröstade propaganda. Båda de stridande parterna vilja vältra ansvaret för en kommande katastrof på motståndaren, nu som förr: Redan när Alarik med sina goter år 409 hotade Rom, skickade han förmaningar till den romerske kejsaren, att denne »ej måtte ådraga sig den oerhörda skulden att till barbarers plundring ha prisgivit den stad, som sen mer än tusen år behärskade en världsdal, eller ha lämnat dess monument till lågornas rov». — Framtiden skall även den här gången vara föga intresserad av vem som »började» — en omtyckt ursäkt — eller av obotfärdighetens *non possumus*.

Förvisso är det fruktansvärt och för kulturen ödesdigert med det moderna krigets skadegörelse, var den än drabbar, vare sig i England, Tyskland, Frankrike eller andra länder. Utplånandet av t. ex. Leipzig, ett bokhandelns världscentrum, vilket nu utgör »världens största ruinhög», torde för en generation komma att medföra en oerhörd bokbrist, åtminstone på vetenskapens område. Men böcker kunna tryckas nya: kulturens historiska centra och dess skatter kunna ej göras nya. Om någon erbjuder sig att restaurera den nu skadade gamla Rombasilikan San Lorenzo fuori le mura, så är det väl ingen i Europa, som skattar nya kopior lika högt som de äkta klenoderna.

Även om Aténs Akropolis hittills gått oskadat genom kriget — må det så förbliva! —, har dock mycket annat redan hunnit förstöras. Kejsar Diokletianus' palats i Spalato lär ha utsatts för luftbombardemang från tyskt håll. Det återframgrävda Pompejis minnesmärken ha skadats, när kriget sopade fram i nejden. Monte Cas-

Patriarkalkyrkan San Lorenzo fuori le Mura, Rom.

sinoklostret med dess påvebullor har enligt uppgift förstörts. Detta blott ett par exempel ur högen.

Väl heter det, att Fortuna är blind. Men när nu olyckan velat, att krigets fador mil efter mil, by efter by, gata efter gata skola mala sönder Italien — då har den i sanning med infernalisk skarpblick utvalt världens dyrbaraste slagfält för sin förstörelses orgier. I intet annat land i världen är det mindre avstånd mellan fornminnena; i Italiens bygder ha många klenoder från antiken eller konstens bästa tider vilat undangömda ända till våra dagar, i kyrkor eller kloster, i slott eller borgarhus.

Men på den romerska campagnan, där man knappast kunde ta några djupare spadtag utan att stöta på forntiden, där plöja nu granater, där gräva månad efter månad bomber sina jättekrastrar. Små städer med otaliga minnen jämnar det segslitna kriget med marken. I ett officiellt meddelande från London beskrives en operation såsom »oöverträffad i krigshistorien», då våg efter våg av bombplan dånade fram utan uppehåll och fälde över 1,400 ton bomber: »det fruktansvärda anfallet hade till syfte att förstöra varje byggnad i Cassino» (16 mars).

Skall nu Rom förstöras? Skall en värld tvingas åse, huru den eviga staden sönderbombas?

Även här säger kanske någon: vad gör det om »döda ting» spolieras i kampen om de andliga värden, som nu stå på spel? Vad

betyda »några gamla stenar» mer eller mindre? En eftervärld kommer att stämpla ett sådant resonemang om Rom som barbarens. Varje kulturminnesmärke eller konstverk innebär ett arv till oss från sin tid, med ett andligt innehåll. Om det förstöres, göres världen även andligen fattigare, och ett stycke av mänsklighetens gemensamma kapital förskingras. Belisarius' råd står sig än.

Illa varslar nu det skrämmande faktum, att man öppet vill tala om skadegörelse på Rom såsom något möjligt och förklarligt, ja försvarligt. »Krigets krav måste komma långt framför alla hänsyn till speciella historiska eller kulturella världen överhuvud», har ena partens främste man uttalat, och lord Latham yttrade i parlamentet (16 febr. 1944), att »han icke var villig att offra sin son för någon byggnad i världen». Nej — vem är villig till det? Men den frågeställningen är felaktig.

Efterkommande skola få bättre klarhet i en fråga: Var det ej möjligt att undvika, att hela Italien sänktes tum för tum i krigets eldhav? Var det ej möjligt att i stället sätta in stötar mot norr, där kulturminnena äro relativt glesa? Huru bombplan, även om avsikt att skada icke föreligger, demolera heliga ting, det fick man en aning om redan genom skadorna på S. Lorenzo fuori le mura i fjol. — Och, ifall Rom långsamt kan betvingas — kanske ett nytt Stalingrad? — blir det sedan en lätt sak att sopa bort motståndarna från Apenninernas bergstoppar, där de envist bita sig fast med fullt utnyttjande av terrängens alla möjligheter? Skall det därefter bli Florens' tur, och andra världsbekanta kulturplatsers? — man vägrar att tänka tanken ut.

En röst har mitt i de stridandes larm sökt mana till besinning och eftertanke: den helige fadern. Själv härskare över ett av världens största koncentrat av konst, bokskatter och kulturminnen i sin Vatikanstad, känner han i denna mänsklighetens hemsökelsestund en gnagande oro för de otaliga monument över andlig odling av olika slag, vilka nu dödligt hotas i Rom och hela Italien: »Att förvandla Rom till slagfält skulle i sanning vara en föga ärofull handling.»

I en av Rafaels stanzer i Vatikanen målas det av sägnen utsmäckade mötet mellan påven Leo I och hunnernas konung Attila. Den förre kommer lugnt ridande på sin vita häst, men över honom sväva i skyn apostlarna Petrus och Paulus med bart huggande svärd, inför vilka hunnerna ryggas tillbaka — och lämnar Rom i fred.

J. Svennung

Må det lyckas S:t Petri efterträdare att besvärja olyckan även denna gång! Ett under synes vara av nöden, nu mera än någonsin.

Men påve och katoliker böra ej få stå ensamma, när det gäller att föra humanitetens och förnuftets talan. De krigförande ländernas vetenskapliga och andliga kretsar äro bundna av allehanda hänsyn och band, de kunna ej i dagens situation komma till tals så som de självklart skulle göra under normala förhållanden. Desto viktigare är det då, att vi i de neutrala länder, som ännu finnas kvar, höja ett besinningens ord.

Vår tid får ej göra mänskligheten urarva i fråga om dess skönaste och dyrbaraste arvegods, den har ett ansvar inför otaliga generationer.

Snart nog, när stridens upphetsning lagt sig, skall man även i de krigförande länderna fråga sig: hur kunde detta ske? Varför uppträdde åtminstone ej de, som voro utanför kriget, och gjorde vad de kunde för att rädda mänsklighetens klenoder? Varför steg ej hos dem, som icke voro behärskade av krigets vanvett, någon upp, ens med ett ord: *dixi et salvavi*...?